

Címek a mérlegen

Minden tollforgató ember tudja, hogy a címadás a leggyönyörűbb, egyszersmind azonban a leggyötrelmesebb feladatok egyike. Ha már megvan az igazi, vagy legalábbis úgy érzi a címkereső, hogy már jó nyomon van, akkor egyszerűen megszépül a világ. Addig viszont, amíg ez a pillanat — vagy inkább állapot — bekövetkezik, nemegyszer a kínok kínját állja ki az íróember. Tanulságos lehet az a példa, amelyet József Attila sógora, Bánvai László mond el a költő első gyűjteményes kötetének, a *Medvetánc*-nak címkeresésével kapcsolatban: „Ha valaki akkoriban együtt látott bennünket Attilával a Japán kávéházban, nyugodtan megállapíthatta volna, hogy tisztára bolondok vagyunk. Órákig ültünk egymás mellett szótlanul, a levegőbe bámulva. Átlag félóránként hol Attila mondott egy szót, hol én, amire azonban a másik kínos grimaszt vágva türelmetlenül legyintett, vagy pillanatok alatt kézzel-lábbal érvelő pár perces párizs vita tört ki közöttünk. Utána megint pislogva meredtünk arra a bizonyos pontra, amit mi sem láttunk.”¹

De nem is csoda, hogy a címadásnak ilyen nagy fontosságot tulajdonítanak az írók. „A jó cím már fél siker, sőt aforisztikus túlzással: a cím fontosabb, mint maga a mű” — állapította meg néhány évvel ezelőtt egy nyelvészkongresszuson A cím stílusztikája című előadásában Kovalovszky Miklós.² Bár e szellemes megállapítás második fele valóban nem mentes némi túlzástól, az első fele mindenképpen helytálló, sőt a visszajára fordítva is érvényes: a rossz cím már fél bukás. Talán nem árt itt sem egy szemléletes példa! Ráth-Végh István írja: „Bizonyos, hogy a rossz cím megárthat a jó könyvnek is. Élelmes amerikai kiadók ilyenkor gyorsan megváltoztatják. Ez a kis kozmetikai műtét néha bámulatos sikerrel jár. Maupassant *Gömböc* című kötete (*Boule de suif*) 1925-ben mindössze 15 000 példányszámmal ért el. A kiadó kevesellte, és más cím alatt próbálkozott meg vele. *Szerdem és egyéb történetek* —

lett az új cím. Elkelt belőle a következő évben 37 000 példány. A kiadó vérszemet kapott és 1927-ben megint átkeresztelte a kis párizsi kokott beugratásának történetét: *Hogyan áldoztak fel egy francia prostituáltat?* Az új kalózlógó alatt sikerült 54 700 példányt elhelyezni!”³

Persze korántsem célunk ilyen rafinériákra buzdítani olvasóinkat. Cikkünkben különben sem a könyvcímekkel, hanem a sajtóbeli címekkel foglalkozunk. Az is tagadhatatlan azonban, hogy a két címműfaj nem áll távol egymástól. Kovalovszky például a szépirodalmi címadásról írja, de a sajtóbeli címadásra is vonatkoztatható, hogy a címnek az a funkciója, „hogy vele az író egyénítse művét, összetéveszthetetlenül elkülönítse minden más irodalmi alkotástól. De legalább ilyen fontos az a szerepe is, hogy előre jellemezze a művet, felidézze légkörét, hangulatát, mintegy dióhéjba sűrítve adja az egészet.”⁴ Igaz, vannak eltérések is jócskán, ezek taglalására azonban terjedelmi korlátok miatt nem térünk ki. Ugyanezen okokból mellőzzük olyan, szintén igen fontos kérdések tárgyalását is, amilyen pl. a sorozatcímek és egyedi címek közti minőségi különbség, a fő- és alcímek viszonya, az egyes lapok által kialakított sajátos címprofil stb. A következőkben csupán egyet tekintünk feladatunknak: ha nem is a teljesség igényével, de megpróbáljuk nyelvészeti-stílusztikai szempontból osztályozni s bizonyos fokig értékelni is a címeket.

A címek grammatikája

A kiindulópont teljesen világos. Jogosan írja az újságcikkek címéről szóló kis eszmefuttatásában a jótollú erdélyi nyelv-művelő, Bura László, hogy „a jó címre is ugyanazok a nyelvi követelmények érvényesek, mint bármilyen nyelvi közlésre.”⁵ Szavaihoz legföljebb annyit érdemes hozzáfűznünk, hogy a szórend és a névelőhasználat tekintetében azonban mégis van, legalábbis lehetséges valami eltérés

a cím és az egyéb nyelvi közlés között. Az a szórend ugyanis, amelyben a főhangsúlyos rész a mondat legelején áll, a mindennapi nyelvben többnyire csak akkor jogosult, ha már ismerjük a mondottnak valamilyen előzményét, s a kiemelés ahhoz igazodik. Nos, a címekben efféle előzmény nélkül is gyakori ez a szórend, s ugyancsak gyakori — többnyire az előbbi jelenséggel együtt — az *egy* névelő helyett az *a* határozott névelő használata. Lássunk egy példát! *Három napig sült a torta* — olvassuk egyik lapunkban (Nszava 1983. febr. 9.).⁶ Hagyományos, „szabályos” formában ez így festene: *Egy torta három napig sült*. Minden újságíró ember érzi azonban, hogy ez így nem címszerű. Kétségtelen ugyan, hogy logikailag csakugyan az *egy* határozatlan névelő kívánkozna a határozott névelő helyére, hiszen arról a bizonyos tortáról a cím olvasásakor még semmit sem tudunk, s az is nyilvánvaló, hogy az állítmányi rész (*Három napig sült*) voltaképpen indokolatlanul került a cím elejére, de látnunk, tudnunk kell azt is, hogy az ilyenfajta címeknek szuggesztív erejük, személyhez szóló jellegük, vagyis sajátos szerepük van. Az újságírónak az az eljárása, hogy írásműve címében kiemelő szórenddel él, s határozott névelőt használ határozatlan helyett, tulajdonképpen nem más, mint gesztus az olvasó felé. A szerző azért, hogy azt a személyt vagy dolgot, akiről, illetve amerről a továbbiakban szól, képtesen máris ismertnek tekinti, mintegy beavatott társává teszi az olvasót, s ezzel az érdeklődéskeltéssel mindjárt ösztönzi is a cikk elolvasására.⁷

Az ilyen speciális különbségeket nem számítva valóban ugyanazok a követelmények érvényesek a címre is, mint az egyéb nyelvi közlésekre. De vajon megfelel-e mindegyik cím a követelményeknek? Sajnos, nem. Szemelgetvén a hatalmas cíntermésből — ne feledjük: évente több millió cím kerül ki az újságírók tolla alól! — ismét csupán néhány példát ragadunk ki.

1. HELYESÍRÁSI, NYELVHELYESÉGI BOTLÁSOK. — Ha nem jellemző is, előfordul, hogy egy címet helyesírási hiba csúfít el. *Jól sikerült idénnyitó* — olvassuk egy helyütt (SN. 1982. ápr. 14.). Csak nem azért írtak *idénnyitó*-t, mert ezzel akarják jelezni, hogy a cikk tárgyát szolgáló sportverseny *idén* zajlott le? Máskor *ragozási* vétségre bukkanunk. Íme két példa! *Merénylet Palermóba* (Ka.

Jól sikerült idénnyitó

1982. szept. 5.). A hiba nyilván nem tudatlanság, hanem figyelmetlenség következménye. *Új rendelőintézet Oroszlányott* (Bm. 1982. júl.). Csupán néhány olyan helynevünk van, amelyhez a régies -t

Új rendelőintézet Oroszlányott

Merénylet Palermóba

(vagy -tt) helyhatározó ragot is hozzákapcsolhatjuk: *Győrött, Pécsott, Vácott* stb., de merőben szokatlan volna például a *Ceglédott, Szekszárdott* forma. Jó, ha megbecsüljük nyelvünk hagyományos, régi elemeit, no de ennyire?

Napjainknak egyik jellemző nyelvi betegsége a befejezett melléknévi igenévnek állítmányi szerepbe való beleerősztokolása, az ún. „tötö”-zés.⁸ *A cél kitűzött, csak a verseny mezőnye más-más utakon halad* (Au. 1981. aug.). Aki ezt a — meglehetősen hosszú, nehézkes — címet leírta, alighanem éppen azért választotta ezt a nyelvi formát, mert magyarul, helyesen akarta magát kifejezni. Csak hogy rossz lóra tett, egy nyelvi babonának lett az áldozata. Azt hitte, hibás az a forma, hogy „A cél ki van tűzve”, ho-